

מסיק זיתים נכרמי נזכרים

שאלה *

בסמוך לאחד מיישובי יש"ע נמצאים כרמי זיתים שניטעו על ידי ערבים באדמות המוחזקות על ידיהם. משיקולי ביטחון, חשוב למנוע את התקרבותם לגדר היישוב במסווה של מסיק זיתים. האם מותר לצאת בשבת כדי למנוע מהם את המסיק? האם מותר לתושבי היישוב למסוק את הזיתים בעצמם במקום אותם ערבים ולהשתמש בהם?

א. תשובה

אין ספק שצורכי הביטחון מחייבים הרחקת מחבלים פוטנציאליים מגדרות היישובים. האסון הנורא שאירע ביישוב חרמש (כאשר מחבל מוסווה כמוסק זיתים זיהה פרצה בגדר וחדר דרכה אל היישוב) הוא רק דוגמא לסכנה הטמונה במסיק זיתים בסמוך לגדר היישוב. לכן יש צורך להניא את בעלי הזיתים מלהתקרב ליישוב גם בשבת. אולם עם זאת, מי התיר למאן דהו למסוק את הזיתים במקום הבעלים וליטול אותם לעצמו? גזל הנזכרי אסור מן התורה¹, ועליו נוסף גם חילול השם, הקיים גם בתנאים בהם לא חל איסור גזל. הזיתים

* מאמר מקיף על נושא זה יפורסם ב'תחומין' (כרך כג), ובגלל חשיבותה האקטואלית של השאלה, נכתבו כאן עיקרי הדברים.

1. עי' שו"ע (ח"מ שנט), א), שכתב: "אסור לגזול או לעשוק אפי' כלשהו, בין מישראל, בין מעכו"ם". והש"ך (ס"ק ב) הסיק שאינו אסור אלא מדרבנן. לעומת זאת בהלכות גניבה פוסק השו"ע (שמות, ב): "כל הגונב... עובר על לאו דלא תגנובו... אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של עכו"ם...". ומכאן מסיק הש"ך (ס"ק ב) שהאיסור הוא מן התורה. וצ"ע.

2. בגמרא (ב"ק קיג, א-ב) נאמר שאף למ"ד בדעת ר' עקיבא שאין איסור תורה בגזל הגוי, מכל מקום הדבר אסור מפני חילול השם.

3. יש להניח שהם מצפים ש"שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב". ורבים מהם מכירים את יושרם של המתישבים המקפידים שלא לגעת במה שאינו שלהם. ולכן, גם אם יש בין המתישבים כאלה המבקשים לנהוג אחרת, אין זה גורם לייאוש.

אינם הפקר. בעליהם לא התייאשו מהם³. וגם אם התייאשו, אין הייאוש חל למעשה על הזיתים הגדלים על העצים⁴. יש לזיתים אלו בעלים חוקיים גם על פי דין תורה⁵.

4. עי' אנציקלופדיה תלמודית (כרך כא, ערך ייאוש) שהביאו בשם ברית יעקב (ח"מ סי' קז ד"ה עתה), שאע"פ שאין ייאוש חל על הקרקע, בכל זאת הוא חל על הפירות העומדים להיתלש ממנה. אולם כל זה אינו מתיר את עצם לקיחתם של הזיתים; שהרי הברית יעקב מנמק את דבריו בכך שהגזלן יכול ליטלם לעצמו ולכן חל הייאוש, אולם אם אסור ליטלם לעצמו הייאוש לא חל.

5. אין לסמוך לקולא על הסברה שמכיון שארץ ישראל שייכת לעם ישראל ו"קרקע אינה נגזלת", ההלכה אינה מכירה בבעלותם של הערבים על האדמות שהם מחזיקים ומעבדים על פי חוקי המדינה (עי' בהרחבה במה שכתבנו בשו"ת 'באהלה של תורה' ח"א סי' קיג). זאת ממספר שיקולים שאף שכל אחד מהם שנוי במחלוקת, יש להתחשב בכלם ביחד:
א. כאשר "נשתקע שם הבעלים" יש ייאוש גם לקרקע וקרקע נגזלת. וכאן, השם הכללי - ארץ ישראל - לא נשתקע מעולם; אולם השם הפרטי של כל אדם על נחלתו הפרטי נשתקע ובעלותו פקעה.
ב. מה ש"קרקע אינה נגזלת" - זהו דווקא בגזל שנעשה על ידי אדם פרטי, אולם בכיבוש מלחמה גם קרקע נגזלת.
ג. "דינא דמלכותא דינא" בכה"ג, ומכיון שגם השלטונות הקודמים שהיו בארץ וגם מדינת ישראל הכירו בבעלות זו, אף ההלכה מכירה בה.

ד. אף אם נאמר שהבעלות הפרטית של כל יהודי לא פקעה מנחלתו, אין זה מתיר ליהודי פרטי לקחת אותה או את הפירות שגדלו בה. שכן מי הסמיך אותו לראות את עצמו כיורשו של אותו יהודי? אולי יורשיו של אותו יהודי מזדהים דווקא עם השמאל, ואולי התבללו בין העמים! רק מדינת ישראל יכולה לקחת אחריות זו.

ה. מצאנו הבחנה בין הבעלות על גוף הקרקע, שהיא בידי עם ישראל לדורותיו, לבין הבעלות על הגידולים, שהיא בידי מי שנטע את העצים. אגב, זה מסביר מדוע ראו רועי אברהם את המרעה בשדות הכנענים כגזל גמור, בעוד שאברהם עצמו קנה את מערת המכפלה רק מכוח מידת חסידות. ואף שיש מקום לחלוק על כל אחת מן הנקודות שהזכרנו, מכל מקום יוצא מכל האמור שמכלל ספק לא יצאנו, ואין להקל בספק בעוון החמור של גזל, שהוא המקטרג בראש כל קופה של עוונות.

הערות העורך (ע. א.): כאשר הרב קוק זצ"ל נדרש לשאלה זו (בדברים המובאים להלן מתוך מאמרי הראי"ה, וכן בהסכמות הראי"ה סי' פז), ולאחר שדן בכוחם של גזילה ושל כיבוש בארץ ישראל, הוא מסיק: "ואין שום כוח בעולם שיכול להפקיע אפילו את הקנין שיש ליחיד מישראל באדמת קדשו", ומתוך כך הוא אומר שזה שהק"ל מקפידה לקנות קרקעות בכסף זהו רק מצד מידת חסידות ודרכי שלום, וכדי שלא תהיה לאומות העולם טינה וטענה עלינו, ומעיקר הדין אין בכך צורך.
תשובת הכותב: הרב קוק לא בא להורות הלכה במאמר זה, אלא להצדיק את גאולת הקרקע בארצנו בדרכו של אברהם אבינו ע"ה שאמר "גר ותושב אנכי עמכם". אין אנו רוכשים אדמה זרה. זו אדמתנו שנגזלה מאתנו, וחובתנו המוסרית המלאה להחזירה לבעליה. ומבחינה זו ראוייה סברת הגאונים, שלכל אחד יש ד' אמות בארץ ישראל, לסמוך עליה. ויש לחוש לדעתם, שגם נחלתו הפרטית של כל יחיד ויחיד בחזקתו עומדת ומצוה לגאלה. מאידך, הרמב"ם חולק על כך. ולכן גם הרב זצ"ל לא אמר, ולו ברמז, שמותר לאדם פרטי להפקיע בכוח וללא תשלום את הבעלות דה-פקטו של הנוכרים המחזיקים בקרקע. במילים אחרות, מצד המצוה ספיקא לחומרא ומצוה לגאול את הקרקע; ומצד הממון ספיקא לחומרא ואין להפקיע קרקע אלא בקניין חוקי ומסודר. והראיה לכך - שבכל הדיונים ההלכתיים של הרב זצ"ל במצוות התלויות בארץ, אין הוא חושש לסברה זו, שגם הקרקעות שבידי הגויים הן בבעלות יהודית - לא לענין קדושת שביעית בפירות גויים ולא לענין תרומות ומעשרות וכדו'. וכן מו"ר הרצי"ה זצ"ל הקפיד מאד על כך שמבצעי ההתנחלות ביהודה ושומרון לא יתקיימו על אדמות פרטיות אלא על אדמות מדינה.

ואם באים יהודים אחרים ומוסקים את הזיתים על מנת למסור אותם לבעליהם, אין לנו רשות למנוע זאת מהם. אדרבה, זהו הפיתרון האמיתי לבעיה. החשודים כמחבלים לא יתקרבו ליישובים, ומלאכתם תיעשה בידי אחרים שאינם חשודים על מעשי חבלה או מסירת מודיעין למחבלים. וגם אם אותם ישראלים מגיעים בשבת כדי למסוק את הזיתים, אין היתר לחלל שבת כדי למנוע מהם את העבודה, כשם שאין אנו מחללים שבת כדי לעצור את התנועה בכבישי הארץ.

ב. מעשי אבות סימן לבנים

אנא, אחי על תרעו. אל תשלחו ידיכם בגזל. בואו ונלמד מאבות האומה. בפרשת חיי-שרה נאמר על עבד אברהם: "ויבוא האיש הביתה ויפתח הגמלים". ופירש רש"י: "התיר זמם שלהם, שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בשדות אחרים". גם בפרשת לך-לך פירש רש"י בדרך דומה את הריב שהיה בין רועי אברם לרועי לוט: לפי שהיו רועי לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, ורועי לוט היו אומרים: ניתנה הארץ לאברם, ולו אין יורש, ולוט יורשו ואין זה גזל. והכתוב אומר: "והכנעני והפריזי אז יושב בארץ" ולא זכה בה אברם עדיין.

ולמרות שה' הבטיח את הארץ לאברהם ואמר לו: "לזרעך אתן את הארץ הזאת", לא נטל אברהם דבר ללא רשות. וכן בפרשת חיי-שרה אומר אברהם: "גר ותושב אנוכי עמכם". ומפרש רש"י על פי המדרש: אם תרצו - הריני גר. ואם לאו - אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה (לעיל יב, ז) "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

אמנם רשאי היה אברהם לקחת את השדה והמערה בכוח, אולם בכל זאת העדיף לנהוג כגר, ולקנות אותם תמורת ארבע מאות שקל כסף, למרות שהיה זה מחיר מופקע. וכך נהג יעקב אבינו בחלקת השדה שבשכם (שם נמצא קבר יוסף). ומכאן למדנו שבשאלות אלה יש לנקוט במידת חסידות. וכך כותב מרן הרב קוק זצ"ל (מאמרי הראי"ה ח"א עמ' 252-253):

6. יש בזה משום השבת אבידה לגוי, שנאסרה (ש"ע חו"מ רסו, א). ופירש רש"י (סנהדרין עו, ב): "השווה וחיבר נכרי לשראל, ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חשובה לו מצוות בוראו". ואילו הרמב"ם (הל' גזלה ואבדה יא, ג) כתב שאסור להחזיר "מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם". ולפי שני הנימוקים נראה שהשבת הזיתים לבעליהם הערביים אסורה. אמנם בהמשך כותב הרמב"ם: "ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה - הרי זה משובח, ובמקום שיש חילול השם - אבידתו אסורה וחייב להחזירה..."; אולם הלב יודע אם מטרם של אותם יהודים היא "לעקל או לעקלקלות", לקידוש השם או למציאת חן בעיני הגויים. וביחס למתיישבים עצמם, אכן יש לחוש לחילול השם הבא מכך שהם מופיעים בתקשורת לעיני כל ישראל כגנבים וגזלנים. אולם שיקול זה אינו מחייב למסוק את הזיתים עבור בעליהם הערבים אלא רק להימנע מלמסוק אותם לשימוש עצמי.
7. אמנם אין לומר שכונת הישראלים המוסקים היא לשם שמים רק משום זעקת הנגזל. כוונתיהם פוליטיות ולא מוסריות. אולם אם היו יהודים מוסקים את הזיתים ומוסרים אותם לבעליהם משיקולים מוסריים, כדי לקדש את השם - היה זה פיתרון אידיאלי. העובדה שהדבר נעשה תוך משיקולים אחרים אינה מצדיקה את גירושם של המוסקים.
8. עיי' ספר החינוך (מצוה רכט, לא תגזול): "ובגמ' אמרו ז"ל שאפילו אנשים שמותר לאבד גופם, כגון המינין, אסור לאבד ממונם ולגזול או לגנוב מהם... ועוד אפשר לומר שכונתם ז"ל בהרחיקם זה, כדי שלא ירגיל האדם טבעו בכך, כי גריעות יהיה בנפש בהרגילה במידות הפחותות והרעות, והוא חבל חזק למשך בהן העוון".

הנביא אמר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים". הזכיר שתי תכונות שהן סגולות הקודש של כנסת ישראל. מלבד הסגולה של שמירת אמונים והברית הכרותה בין ישראל לצור מחצבתו, הוא גם "גוי צדיק" ועושה צדקה וחסד עם כל יחיד וגם עם כל אומה ולשון... אין כל יכולת להפקיע את זכותה של כנסת ישראל כולה מעל נחלת קדשה. אבל מכיון שאנו גוי צדיק שומר אמונים, הכיבוש שלנו הוא - במקום שאפשר - רק בדרך של שלום על ידי קנין כסף. ברצוננו לקיים מצוות "ואהבת לרעך כמוך" לא רק לגבי יחידים, כי אם גם לגבי האומות. ושלא תהיה גם לאומות העולם טענה וטינה עלינו... מכיון ששילמנו את כסף מחירם. וכך אנו זוכים בארצנו בשני הקניינים העצמיים: בקנין הנצחי של ישראל בארץ מכורתו ובקנין כסף... כדברי הירושלמי שבשני דברים זכו ישראל בארץ ישראל, "בשבועתם של אבות ובכיבושם של בנים, כיבוש על ידי קניין ובניין. אף אנו - יפה בעינינו שיחתם של עבדי אבות מתורתם של בנים, וקל וחומר - שיחתם של אבותינו עצמם, ללמוד מהם הליכות דרך ארץ באחיזתנו בארץ אבותינו. ועל דרך נוסח התפילה נוכל לומר גם כן: וזוכרים חסדי אבות, ומביאים גאולה לבני בניהם.

